

1. ZIEMIE POLSKIE W LATACH 1815 – 1830 - WYKŁAD

---

1. Postanowienie kongresu wiedeńskiego w sprawie ziem polskich (1815 r.)

Zostało zlikwidowane Księstwo Warszawskie, którego ziemie rozdzieliły między siebie

Austria, Rosja i Prusy:

- Prusy otrzymały departament bydgoski i poznański oraz miasta Gdańsk i Toruń. W Wielkopolsce utworzono **Wielkie Państwo Poznańskie**,
- Austria otrzymała saliny (kopalnie soli) w Wieliczce i obwód tarnopolski,
- z reszty ziem Księstwa Warszawskiego utworzono **Królestwo Polskie** połączone unią personalną z Rosją – car rosyjski miał być królem Królestwa Polskiego,
- utworzono **Wolne Miasto Kraków** (Rzeczpospolita Krakowska), nad którym nadzór mieli rezydenci wszystkich trzech państw zaborczych,
- polscy poddani mieli otrzymać autonomię, ale jej zakres miał zależeć od panującego w danym kraju monarchy.

2. Zabór pruski

a) Wielkie Księstwo Poznańskie

- Było częścią Królestwa Prus.
- Na czele księstwa stał namiestnik – **książę Antoni Radziwiłł**.
- Księstwo otrzymało pewien **zakres autonomii**:
  - ✓ namiestnik był Polakiem,
  - ✓ język polski obowiązywał w szkołach i w sejmie prowincjonalnym,
  - ✓ o odrębności świadczyły: nazwa, flaga, herb – orzeł pruski z orłem polskim pośrodku i napisy w języku niemieckim i polskim.
- **Prowincjonalny sejm** postulatowy istniał od 1824 r.
  - ✓ w jego skład weszło 24 przedstawicieli szlachty, 16 mieszczaństwa i 8 ze stanu chłopskiego,
  - ✓ zbierał się co 3 lata (pierwszy w 1827 r.)
  - ✓ mógł opiniować projekty ustaw dotyczące Poznańskiego oraz mógł przekazywać królowi petycje i skargi dotyczące prowincji.
  - ✓ prawa wyborcze zależały od wysokiego cenzusu majątkowego,
- Władze zadeklarowały poszanowanie praw i języka polskiego oraz dopuszczenie Polaków do urzędów.
- W latach 1815 – 1830 nie podejmowano na szeroką skalę działań wymierzonych w społeczeństwo polskie gdyż chciano pozyskać ludność polską. Odrzucono jednak petycje dotyczące powstania polskiego uniwersytetu, armii i rozszerzenia autonomii.

b) Prusy Królewskie (Pomorze Gdańskie i Warmia):

- nie uzyskały żadnego zakresu autonomii, były integralną częścią Prus, administrowaną przez pruskich urzędników,
- Pomorze Gdańskie i ziemia chełmińska zostały włączone do prowincji Prusy Zachodnie, a Warmia została włączona do prowincji Prusy Wschodnie.

3. Wolne Miasto Kraków

- obejmowało obszar 1164 km². Kraków miał status wolnego miasta, państwa neutralnego pod opieką konferencji rezydentów mocarstw zaborczych,

- otrzymało **konstytucję oktrojowaną** (1818), która gwarantowała prawa wyborcze ludziom majątnym i wykształconym,
  - ✓ **władzę ustawodawczą** sprawowało **Zgromadzenie Reprezentantów**, złożone z deputowanych wybieranych przez gminy, przedstawicieli senatu, kapituły i uniwersytetu. By zostać członkiem Zgromadzenia trzeba było: mieć ukończone 26 lat, ukończyć uniwersytet i posiadać nieruchomość. Zgromadzenie zatwierdzało projekty Senatu i uchwalało budżet.
  - ✓ Funkcję **władzy wykonawczej** sprawował **Senat**, na czele którego stał **prezes – Stanisław Wodzicki**. Członkowie Senatu byli powoływani przez Uniwersytet Jagielloński, kapitułę krakowską i Zgromadzenie Reprezentantów.
  - ✓ Konstytucja gwarantowała polską administrację, oświatę i organy władzy.
- Kraków był jedynym miejscem gdzie swobodnie rozwijała się polska kultura, nauka i sztuka. Stał się wielkim centrum kulturalnym – działał Uniwersytet Jagielloński, usypano Kopiec Kościuszki, pochowano na Wawelu księcia Józefa Poniatowskiego i Tadeusza Kościuszkę – uroczystości te przekształciły się w wielkie manifestacje narodowe.

4. Królestwo Galicji i Lodomerii – Galicja

- a) zostało włączone do Cesarstwa Austriackiego; na jego czele stał gubernator mianowany i odwoływany przez cesarza spośród Austriaków. Zarządzał Galicją przy pomocy Gubernium = instytucji skupiającej urzędników, rekrutujących się głównie spośród Austriaków i zgermanizowanych Czechów,
- b) Galicja uzyskała najmniej praw ze wszystkich ziem polskich:
  - w 1817 r. utworzono sejm stanowy zwoływany raz w roku, który miał charakter doradczy,
  - językiem urzędowym był niemiecki, który również był językiem obowiązkowym w szkołach i sądach,
  - Polacy mogli pełnić jedynie niższe urzędy,
  - ludność musiała płacić bardzo wysokie podatki i dostarczała rekruta do armii austriackiej,
  - obowiązywała cenzura.

5. Królestwo Polskie.

a) powstanie Królestwa Polskiego

Królestwo Polskie powstało na kongresie wiedeńskim, dlatego też często zwano je Królestwem Kongresowym. Rosji przypadła większa część Księstwa Warszawskiego. Pod względem administracyjnym Królestwo dzieliło się na 8 województw, którymi zarządzały komisje wojewódzkie (ciała kolegialne). Województwa dzieliły się na obwody.

b) ustrój Królestwa Polskiego.

Ustrój Królestwa Polskiego określała konstytucja **nadana przez cara Aleksandra I 27.11.1815 r.** (podpisana tego dnia przez cara w Warszawie). Zasady konstytucji opracował książę Adam Czartoryski. Zabezpieczały one Królestwu osobny byt państwowy, prawa narodowe i wolnościowe. Była to tzw. **konstytucja oktrojowana** – nadana przez panującego.

- Konstytucja nierozdzielnie łączyła Królestwo z Rosją gdyż każdy car rosyjski miał być jednocześnie królem Polski. Tron miał być więc dziedziczny w rodzie cara rosyjskiego (dynastia Romanowów),
- Konstytucja nadawała królowi uprzywilejowane stanowisko w państwie. **Król** :
  - ✓ posiadał pełnię władzy wykonawczej,
  - ✓ prowadził politykę zagraniczną państwa,

- ✓ był zwierzchnikiem sił zbrojnych,
- ✓ posiadał inicjatywę ustawodawczą,
- ✓ miał prawo zwoływania i rozwiązywania sejmu,
- ✓ miał prawo weta w stosunku do uchwał sejmu,
- ✓ mianował wyższych urzędników (ministrów, senatorów) jednak tylko spośród Polaków,
- ✓ kierował rządem
- ✓ mianował namiestnika Królestwa na czas swojej nieobecności. Pierwszym **namiestnikiem** został **gen. Józef Zajączek**, który pełnił tę funkcję do 1826 r. Później tej funkcji nie obsadzano.

Za akty króla odpowiedzialni byli ministrowie.

- **Władzę ustawodawczą** sprawował **dwuizbowy sejm**, w skład którego wchodziła izba senatorska i poselska oraz król.
  - ✓ **W senacie** zasiadali senatorowie mianowani przez króla (biskupi, wojewodowie i kasztelanowie) w liczbie nie przekraczającej 64. Senatorem mógł zostać tylko właściciel ziemski.
  - ✓ **W izbie poselskiej** zasiadali posłowie szlacheccy i deputowani gmin. Członków izby było 128, w tym 77 posłów wybieranych na sejmikach ziemskich i 51 deputowanych gmin.
  - ✓ Sejm miał być zwoływany co 2 lata na 30 dni lub w razie potrzeby. Ordynacja wyborcza do sejmu była najbardziej liberalna w Europie mimo, że prawa polityczne zależały od cenzusu majątkowego. Na czas obrad sejmowych zagwarantowano posłom nietykalność. Obrady obu izb miały być jawne.
  - ✓ **Uprawnienia sejmu:**
    - podejmował decyzje w sprawach powierzonych mu przez króla,
    - nie posiadał inicjatywy ustawodawczej,
    - uchwalał budżet i kontrolował rząd,
    - mógł stanowić o prawie sądowym, podatkach i systemie menniczym,
    - podejmował decyzje o zaciąganiu do wojska,
    - wysłuchiwał sprawozdania Rady Stanu o stanie kraju.
- **Władza wykonawcza** była sprawowana przez króla i Radę Stanu.

Rada Stanu – była głównym organem administracji państwowej. Dzieliła się na Zgromadzenie Ogólne i Radę Administracyjną.

  - ✓ **Zgromadzenie Ogólne** opracowywało projekty ustaw sejmowych i dekretów królewskich, rozstrzygało spory kompetencyjne między poszczególnymi organami sądowymi i administracyjnymi. Miało głównie charakter doradczy.
  - ✓ **Rada Administracyjna :**
    - w jej skład wchodził ministrowie oraz ludzie powoływani przez monarchę,
    - pełniła faktycznie funkcje rządu, gdyż dzieliła się na 5 komisji rządowych: wyznań religijnych i oświecenia publicznego, sprawiedliwości, spraw wewnętrznych i policji, wojny oraz przychodów i skarbu. Komisjom rządowym podległe były różnego rodzaju dyrekcje generalne np. poczty, górnictwa itd.
    - wprowadzała w życie postanowienia królewskie lub namiestnika,
    - był to organ doradczy wobec króla i namiestnika w sprawach, które przekraczały zakres funkcji poszczególnych ministrów.
- Konstytucja gwarantowała obywatelom liczne **prawa i swobody obywatelskie:**
  - ✓ wolność osobistą,

- ✓ nietykalność osobistą i majątkową,
- ✓ wolność wyznania,
- ✓ wolność słowa i druku,
- ✓ równość obywateli wobec prawa (z wyłączeniem Żydów, którzy nie uzyskali praw obywatelskich),
- ✓ opiekę prawną zgodnie z zasadą „nikogo nie pozwalamy więzić” – król zachował dla siebie prawo decydowania o bezprawnym uwięzieniu,
- ✓ wprowadzono zakaz odbywania kary poza Królestwem.

Obywatelami byli wszyscy oprócz Żydów.

- Konstytucja nadawała Królestwu Polskiemu szeroki **zakres autonomii** gdyż **polskie były** najważniejsze instytucje:
  - ✓ polski sejm
  - ✓ polski rząd i administracja
  - ✓ polskie wojsko (30 tys. żołnierzy, którymi dowodził brat cara Wielki Książę Konstanty. Powszechna służba wojskowa trwała 10 lat.)
  - ✓ język polski był językiem urzędowym (car posługiwał się z instytucjami Królestwa w języku francuskim)
  - ✓ Królestwo miało własny herb - był nim czarny orzeł Cesarstwa Rosyjskiego z białym orłem na piersi.

Jak widać konstytucja określała ustrój Królestwa – była to **monarchia konstytucyjna**.

6. Gospodarka ziem polskich w pierwszej połowie XIX w.

a) ogólna charakterystyka przemian gospodarczych:

- Podobnie jak w całej Europie nastąpił **wzrost liczby ludności**. Dzięki temu na ziemiach polskich pojawiła się tania siła robocza, która przyczyniła się do rozwoju gospodarczego. Rozwój ten nastąpił później niż w Europie Zachodniej ze względu na to, że **ziemie polskie były uzależnione od koncepcji gospodarczych państw zaborczych**, np. Niemcy traktowały ziemie polskie jak zaplecze surowcowo – rolnicze, a Rosja traktowała zabór rosyjski jak rynek zbytu na towary rosyjskiego przemysłu.
- **Poziom rozwoju ziem polskich był zróżnicowany** i uzależniony od poziomu gospodarczego państw zaborczych. Najlepiej rozwinięty był zabór pruski, słabiej Królestwo Polskie, a naj słabiej Galicja.
- Poszczególne **zabory były traktowane jako odrębne struktury gospodarcze** uzależnione od swych metropolii (Rosji, Prus i Austrii). Dzieliły je cła, sieć komunikacyjna i podatki.
- **Rolnictwo – najważniejsze zmiany to:**
  - ✓ **oczyszczanie chłopów** – zamiana pańszczyzny na czynsz,
  - ✓ **uwłaszczenie chłopów** czyli nadanie im ziemi na własność. Uwłaszczenie przeprowadzono we wszystkich zaborach w różnej sytuacji politycznej (1823 – zabór pruski, 1848 r. – zabór austriacki, 1864 r. – Królestwo Polskie). Przyczyniło się ono do przekształcenia gospodarki naturalnej w gospodarke towarowo – pieniężną, a to przyczyniło się do ożywienia rynku wewnętrznego. Oprócz tego skutkiem było oparcie rolnictwa o pracę najemną (brak pańszczyźnianych chłopów); zwiększyła się również liczba ludzi których można było zatrudnić w przemyśle

- ✓ **wprowadzono „nowinki techniczne”**: nawozy sztuczne, maszyny rolnicze (żniwiarki, młockarnie, siewniki), zaczęto stosować płodozmian, zwiększono uprawę ziemniaka i buraka cukrowego.
- **Przemysł:**
  - ✓ wprowadzenie na dużą skalę maszyny parowej w XIX w. do przemysłu włókienniczego,
  - ✓ rozwój przemysłu wydobywczego (węgla, rudy żelaza, ropy naftowej), hutniczego, a także przemysłu włókienniczego i maszynowego
  - ✓ rozwija przemysł przetwórczy płodów rolnych – powstają cukrownie i gorzelnie,
  - ✓ nastąpił wzrost liczby ludności zatrudnionej w przemyśle,
  - ✓ rozwój urbanizacji (miast) np. Łodzi, Warszawy,

b) sytuacja gospodarcza Królestwa Polskiego w pierwszej połowie XIX w.

- **Sytuacja gospodarcza** Królestwa Polskiego w chwili jego powstania nie była dobra. Rolnictwo było oparte głównie na handlu zbożem, którego eksport ciągle się zmniejszał co odbijało się niekorzystnie na sytuacji finansowej właścicieli ziemskich. Sytuacja pogorszyła się jeszcze gdy Prusy rozpoczęły wojnę celną wprowadzając bardzo wysokie cła na tranzyt polskiego zboża do Gdańska. Minister skarbu książę Franciszek Ksawery Drucki – Lubecki podjął się wydobycia Królestwa z kryzysu.
- **Polityka gospodarcza księcia Druckiego - Lubeckiego:**
  - ✓ otworzył dla polskiej produkcji rosyjski rynek zbytu, szczególnie po zniesieniu ceł z Rosją w 1822 r.,
  - ✓ zwiększył i bezwzględnie ściągał podatki,
  - ✓ wprowadził podatki pośrednie,
  - ✓ rozwinął monopole państwowe: tytoniowy, solny i wódczany,
  - ✓ stosował cła protekcyjne (ochronne) wobec wyrobów krajowych; uzyskał ulgi celne dla towarów wytwarzanych w kraju,
  - ✓ dbał o rozwój polskiego przemysłu włókienniczego, metalowego, cukrowniczego,
  - ✓ dbał o rozwój górnictwa,
  - ✓ **1828 r. – założył Bank Polski**, który emitował monetę i kierował licznymi zakładami przemysłowymi,
  - ✓ współtworzył **Towarzystwo Kredytowe Ziemskie**, które udzielało kredytów polskim właścicielom ziemskim,
  - ✓ zainicjował budowę Kanału Augustowskiego, który połączył ziemie Królestwa z Bałtykiem, z pominięciem portów pruskich.

Działania te przyczyniły się do wyjścia Królestwa Polskiego z kryzysu i rozwoju gospodarczego.
- **Rolnictwo:**
  - ✓ upowszechnienie oczyszczania chłopów,
  - ✓ zaczęto wprowadzać do uprawy rośliny okopowe i przemysłowe, do których zaliczamy: ziemniaki, buraki cukrowe.
- **Przemysł - okręgi przemysłowe:**
  - ✓ **Okręg warszawski** – rozwijał się przemysł: **metalurgiczny** – produkcja szyn dla rozwijającej się kolei, **maszynowy** – produkcja wagonów, kolejowych, maszyny rolnicze,
  - ✓ **Zagłębie Dąbrowskie** – okolice Dąbrowy Górniczej – rozwijał się przemysł: **hutniczy i wydobywczy**
  - ✓ **Okręg łódzki** – Łódź, Pabianice, Zgierz – rozwijał się przemysł: **włókienniczy**

- ✓ **Zagłębie Staropolskie** – Kielecczyzna – rozwijał się przemysł: **hutniczy** (zamówienia rządowe), **wydobywczy**

c) sytuacja gospodarcza w zaborze pruskim w pierwszej połowie XIX w.

- **Rolnictwo** – rozwijało się prężnie głównie w Wielkopolsce i na Pomorzu, które były krainami rolniczymi. Przeprowadzono tam **uwłaszczenie chłopów** :
  - ✓ 1807 – zniesienie poddaństwa osobistego chłopów (ziemie drugiego i trzeciego rozbioru pruskiego; Księstwo Warszawskie)
  - ✓ 1811 – uwłaszczenie chłopów z dóbr prywatnych w Prusach; było to uwłaszczenie za odszkodowaniem. Nie objęło Wielkopolski, która znajdowała się wówczas w granicach Księstwa Warszawskiego.
  - ✓ **1823** – uwłaszczenie chłopów w Wielkopolsce; objęto nim gospodarstwa, które istniały przed I rozbiorem i które posiadały sprzężaj (siłę pociągową – 2 woły plus narzędzia do orki)
  - ✓ 1836 – uwłaszczono gospodarstwa, które miały minimum 25 mórg ziemi (ok. 6,4 ha)
  - ✓ 1850 – nadano ziemię małorolnym.

Uwłaszczenie to sprzyjało wielkim właścicielom, którzy uzyskali znaczne odszkodowania i je zainwestowali we własne folwarki, a także bogatym chłopom. Powstały dość duże, silne gospodarstwa chłopskie. Część chłopów zasilila szeregi robotników.

Na ziemiach zaboru pruskiego wprowadzono mechanizację rolnictwa, uprawę ziemniaków, buraków cukrowych itp.
- **Przemysł** – był najlepiej rozwinięty spośród wszystkich trzech zaborów. Głównym ośrodkiem przemysłowym był Górny Śląsk.
  - ✓ **Okręg Górnośląski** – rozwijał się przemysł **wydobywczy** – węgla kamiennego, rudy żelaza, cynku i ołowiu oraz przemysł **hutniczy** (metalurgiczny);
  - ✓ **Pomorze i Wielkopolska** – rozwinął się **przemysł spożywczy**: gorzelnictwo, młynarstwo, cukrownictwo oraz **przemysł maszynowy** – fabryki maszyn rolniczych w Poznaniu, Grudziądzu, Tczewie, Szczecinie.

d) sytuacja gospodarcza w zaborze austriackim w pierwszej połowie XIX w.

- **Rolnictwo** – charakteryzowało duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych i przeludnienie. Do 1848 r. nie uregulowano kwestii uwłaszczenia chłopów.
- **Przemysł** – przemysł w Galicji nie mógł konkurować z Czechami. Najlepiej rozwinięty był Śląsk Cieszyński, który był jednym z najważniejszych okręgów przemysłowych Austro – Węgier.

Rozwijał się :

  - ✓ **wydobywczy** - soli kamiennej w Wieliczce i Bochni; węgla kamiennego na Śląsku Cieszyńskim, w Zagłębiu Chrzanowskim,
  - ✓ **włókienniczy** – Bielsko,
  - ✓ **hutniczy** – Śląsk Cieszyński.

e) sytuacja ekonomiczna Rzeczypospolitej Krakowskiej

- **Rolnictwo** – władze Rzeczypospolitej zniósły pańszczyznę i oczynszowały chłopów w dobrach skarbowych i kościelnych; do 1846 r. oczynszowanie objęło chłopów w dobrach prywatnych
- **Przemysł** – Kraków ważnym ośrodkiem handlu i rzemiosła; pod miastem rozwinął się przemysł **wydobywczy i hutniczy**.

7. Kultura na ziemiach polskich 1815 – 1830.

- a) **przywiązanie do kultury narodowej** – kultura polska była ponad zaborowa – utwory literackie polskich wieszczów, wystawiane sztuki łączyły elity wszystkich zaborów. Uroczyscie obchodzono

święta narodowe, organizowano uroczystości związane ze znanymi postaciami / bohaterami narodowymi, rocznice ważnych wydarzeń historycznych.

b) spór klasyków z romantykami – spór pokolenia doby oświecenia z młodymi twórcami romantycznymi dotyczył sztuki, literatury, filozofii, architektury, obyczajów i stosunku do polityki.

c) prywatne instytucje dbały o rozwój polskiej kultury i nauki, rozwijano badania nad literaturą i historią polską:

- Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie – zabór austriacki,
- Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu – zabór pruski,
- Muzeum księżnej Izabeli Czartoryskiej w Puławach – Królestwo Polskie (zabór rosyjski),
- Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie – Królestwo Polskie (zabór rosyjski),

8. Oświata na ziemiach polskich 1815 – 1830

a) w Królestwie Polskim – o rozwój oświaty dbał minister spraw religijnych i oświecenia publicznego Stanisław Kostka Potocki. Językiem obowiązkowym był język polski.

- w 1816 r. w Warszawie car utworzył uniwersytet,
- prężnie rozwijały się szkoły podstawowe (ludowe) oraz średnie,
- wydawano polskie wydawnictwa i czasopisma;

b) na ziemiach zabranych przez Rosję

- rozwijał się Uniwersytet Wileński,
- bardzo duże znaczenie miało liceum w Krzemieńcu – miało rangę szkoły wyższej;

c) w zaborze pruskim

- nie było polskiego uniwersytetu; studenci studiowali w Berlinie lub we Wrocławiu,
- językiem obowiązującym w szkołach Wielkiego Księstwa Poznańskiego był język polski, a na pozostałych ziemiach język niemiecki;

d) w Rzeczypospolitej Krakowskiej

- funkcjonował Uniwersytet Jagielloński z wykładowym językiem polskim,
- rozwijało się prężnie polskie szkolnictwo;

e) w Galicji

- utworzono Uniwersytet Lwowski z łacińskim językiem wykładowym, wkrótce zastąpionym językiem niemieckim,
- w szkołach podstawowych i średnich obowiązywał język niemiecki.